

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2023.4.08>

This publication was made with the funds of a joint Grant of
EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Юлія КУШНІР,
Вікторія ОВЕРЧУК

Роль вчителя у процесі переживання психотравми дітьми-переселенцями*

JULIA KUSHNIR, VIKTORIYA OVERCHUK. **The role of the teacher in the process of changing the psychotrauma of migrate children.** *This article is considered a «psychotrauma» meaning and as a consequence of a traumatic situation in children - post-traumatic stress disorder. The psychological peculiarities of migrant children who were forced to leave are analyzed. Immigrant children are characterized by special psychological and psychological problems on the part of behavior, emotional and cognitive spheres of the person. It was emphasized that the main problem of children of internally displaced persons is social readaptation to new conditions of studying and living, to a new circle of communication. The role of the teacher in creating the conditions for effective psychological adaptation is indicated in the children's team and in the process of learning. In connection with this, the necessity of additional knowledge and skills necessary for pedagogical workers concerning crisis conditions of the child is analyzed.*

Key words: trauma, psycho-trauma, internally displaced persons.

Received 12.02.2023

Peer-reviewed 12.06.2023

Revised version received 12.18.2023

Accepted 12.27.2023

1. Постановка проблеми

Події, які відбуваються на сході нашої країни, змушують все частіше звертатися до проблеми кризових станів людей. Саме через війну ми маємо збільшення кількості психічно травмованих дітей із родин внутрішніх переселенців, які знаходяться у постійному стресі. Як зазначають психологи діти - найуразливіша категорія населення і вони найбільше страждають через зміну звичного кола спілкування, зміну комфортного середовища проживання. Тому, саме діти внутрішньо переміщених осіб потребують особливої уваги з боку психологів, педагогів, медичних працівників.

Війна принесла багато горя та страху людям, які виїхали зі своїх домівок. За даними кількість родин, які були вимушені переїхати становить 1,3 мільйона сімей, загальна кількість дітей склала 169 тис. 408 дитину [8].

На думку психологів [5;6] в ситуації різкої зміни середовища проживання дитині віком від 3 до 15 років легко можна завдати психічної травми, що призводить до різних розладів емоційно-вольової сфери, що може спричинити суттєві психологічні зміни у їх поведінці. Тому однією з головних складностей для дітей вимушених переселенців стає психологічна адаптація до нової школи, іншого вчителя, класного колективу.

У зв'язку з цим, для вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням ефективної психологічної адаптації дітей вимушених переселенців слід залучати педагогів, а не тільки шкільних психологів.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

У працях О. В. Чуйко [11] було зроблено аналіз зарубіжних моделей психосоціальної реабілітації дітей і підлітків, які зазнали травмуючого впливу війною, та визначення змісту і механізмів їх функціонування. Значення травматичного досвіду, отриманого в дитинстві розглядали в наукових дослідженнях Л. Галігузова, А. Пашина, А. Прихожан, О. Рязанова, Н. Толстих. Вивченню проблем екстремальних ситуацій зверталася у своїх працях І. Малкіна – Пих. Особливості соціально-психологічної та педагогічної роботи у конфліктний та постконфліктний період розглядалися І. Ващенко, О. Антоновою, Н. Бочкор, Є. Дубровською, О. Залеською. Феномен посттравматичного зростання було проаналізовано В. Климчуком.

Мета статті – проаналізувати роль вчителя у переживанні психотравми дітьми, які були вимушені переїхати через бойові дії.

3. Виклад основного матеріалу і результатів дослідження

Починаючи з березня 2014 року кількість людей вимушених до переселення в нашій країні постійно зростає. Згідно з інформацією Мінсоцполітики, за даними на підконтрольній території України зареєстровано 866 тис. 508 осіб, переміщених з окупованої частини Донецької області і 528 тис. 227 осіб - з Луганської. Ще 31 061 тис. осіб покинули анексований Росією Крим [9].

Усі люди, хто покинув свої домівки через бойові дії знаходяться у стресовому стані, який має різну інтенсивність. Психічна травма – наслідок травматичного стресового впливу; передбачає крайній (екстремальний) ступінь стресогенності фактора, який руйнує систему індивідуальних особистісних захистів, що, призводить до глибинних порушень (від психологічних до біологічних) цілісної системи функціонування практично будь-якої людини.

Психотравма виникає внаслідок травматичної події. Фахівцями встановлено, що усі психічні травми походять від стресу, фізіологічної реакції на неприємний подразник [13]. Довгостроковий стрес збільшує ризик виникнення психічних розладів та погіршення психічного здоров'я. Психологічна травма може призвести до гострої стресової реакції, яка в свою чергу до посттравматичного стресового розладу (ПТСР).

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) - це різновид неврозу, що виникає в результаті переживання однієї чи кількох психотравматичних подій. На думку вчених [4] це неспсихотична відстрочена реакція на травматичний стрес, здатний викликати психічні порушення практично у будь - якої людини.

Основні симптоми посттравматичного стресового розладу складаються з чотирьох основних категорій: травми (тобто інтенсивного страху), переживань (тобто спогадів), поведінки (тобто емоційне оніміння) та агресивність (тобто дратівливість) [14].

Дуже уразливими для посттравматичного стресового розладу стають діти, адже психіка дитини дуже гостро сприймає ситуації на межі життя і смерті. За даними психологічного дослідження, що проводилося під егідою Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) у Донецькій області, майже 40% дітей віком 7-12 років та більше половини дітей віком 13-18 років стали безпосередніми свідками подій, що пов'язані з війною. Відповідно 14% та 13% бачили танки та іншу військову техніку, 13% та 22% бачили бої та сутички, 4% і 15% побиття знайомих людей, 6% та 5% стали свідками погроз застосування зброї. Декілька

дітей з опитаних бачили вбитих і поранених. 76% дітей віком 7-12 років та 43% дітей віком 13-18 років відчували страх, коли ставали свідками вищеописаних подій [12].

Посттравматичний стресовий розлад у дітей може виникнути з різних причин: після розлуки з батьками або їх втрати, після подій, пов'язаних з нанесенням шкоди здоров'ю, після стійких стресових ситуацій в сім'ї, пов'язаної з нерозумінням між батьками і навіть насильством. Причини, які спричиняють за собою розвиток посттравматичного розладу, можуть критися в шкільному житті: в відносинах між однокласниками і вчителями. Коло причин, які можуть викликати стрес у дітей виявляється ширше, ніж у дорослих. Дитячий посттравматичний стресовий розлад виражається в такий спосіб [7]:

- постійне повернення в ситуації, що викликала травму;
- порушення сну: не можуть або бояться спати, якщо засипають, їм сняться страшні сни, в яких вони знову опиняються в переломній події;
- апатія до всього, що відбувається навколо;
- протилежний стан – агресія, роздратованість. Діти можуть дуже бурхливо реагувати на банальні прохання або доручення, поводитися неадекватно в звичайних ситуаціях.

Психічна травма означає, що існує дуже істотна відмінність між загрозливими факторами та індивідуальними можливостями справитися з даним впливом. Тобто дитина потрапляє в таку ситуацію, з якою ще ніколи раніше не зустрічається, це призводить до відчуття безпорадності, незахищеності. В результаті чого змінюються уявлення про себе і навколишнього світу. Посттравматичні реакції можуть проявлятися в різних формах [2]: гострий розлад, тобто ті реакції, які з'являються безпосередньо після травмуючого випадку; посттравматичний розлад це означає, що симптоматика спостерігається більше 6 тижнів (порушення в соціальній адаптації; дисоціативні розлади, тобто відбувається розщеплення емоційних реакцій і спогадів, і люди розповідають про перенесені травми так, як ніби вони трапляються з кимось іншим; психотичні розлади). На думку психологів небезпека посттравматичного стресового розладу полягає в тому, що це може привести до глибокої депресії.

Діти вимушених переселенців - особлива категорія саме через те, що вони були змушені змінити комфортне середовище, тому психологи звертають увагу на порушення психоемоційного стану

дитини. Результати соціологічного дослідження [10] показали, що 25% дітей Донбасу мають сильний посттравматичний стрес. Дівчата схильні до нього більше – 28%, а хлопці трохи менше – 23%. Серед дітей із сильним посттравматичним стресом 31% навчаються у 3–5 класах (9–11 років), 24% мають вік 12–14 і ще 24% – старшокласники від 15 до 17 років. Набагато більше дітей були свідками травматичних випадків. Так, 86,1% бачили військові і транспортні засоби. 43% стали свідками стрілянини та особистих погроз. 37% бачили на власні очі бойові дії, а трохи більше 8% – убивства незнайомих людей. Опитування проводилося на підконтрольних Україні територіях Донецької та Луганської областей.

Крім того, діти - переселенці стикаються з проблемою ресоціалізації. При повній зміні місця проживання на перший план виходить питання інтеграції в нове середовище. Порушення комунікативної поведінки, кризовий стан та отримання психологічної травми створюють додаткові бар'єри в успішній ресоціалізації та швидкої адаптації до нових умов.

Дослідники Н. Бочкор, Є. Дубровська, О. Залеська зазначають, що діти-переселенці вирізняються особливими психічними та психологічними проблемами: порушенням когнітивних процесів; наявністю невротичних реакцій (стресове виснаження, фобічні реакції, порушення сну й апетиту); функціональними розладами (регрес поведінки та психосоматичні розлади); емоційними та поведінковими порушеннями (реакції протесту, підвищена плаксивість та капризність, часті зміни настрою); проблемами, пов'язаними із спілкуванням (несформованість адекватних соціально-комунікативних навичок, страх і недовіра або агресія і дратівливість стосовно оточення, можлива надмірна залежність від думок оточуючих); порушенням взаємовідносин у сім'ї через зміну соціальної ситуації та обов'язків у сім'ї, що часто змушує дітей і підлітків «включатися» в дорослі проблеми, до яких вони можуть бути не готовими [1].

Крім того, порушується пам'ять і здатність до сприйняття, відповідно успіхи у навчанні знижуються, що особливо помітно в школі. Діти демонструють підвищену чутливість і дратівливість як наслідки отриманої психічної травми. Знаходячись у дитячому колективі складно проходять процеси адаптації до нових умов навчання, якщо вчитель не має певного досвіду та спеціальних знань щодо емоційного стану дітей-переселенців [3].

Враховуючи політичну ситуацію, у якій опинилось наше суспільство, вчителі зобов'язані повідомляти про будь-які випадки насильства або інші емоційні травми, які трапляються у житті дітей. Проте, вчителі та працівники шкіл не мають підготовки щодо того, як ідентифікувати психотравму в дітей, як заохотити дітей відкритися та поділитися своїм досвідом.

Більшість курсів з підвищення кваліфікації вчителів зосереджуються на підвищенні знань з викладання предмету, в значній мірі ігноруючи інші важливі речі необхідні у професійній діяльності вчителя, такі як психологічні особливості дитини у кризовому стані, вікові особливості, навички кризового консультування, особливості реагування дитини у стресовій ситуації і таке інше.

Актуальним на сьогодні є питання готовності та кваліфікації педагогів до роботи з дітьми-переселенцями та дітьми, які пережили військовий конфлікт. Враховуючи особливий психоемоційний стан внутрішньо переміщених дітей та відсутності досвіду роботи з ними, педагоги можуть мати значні складності з освітнім процесом цієї категорії дітей.

В даний час не існує спеціальних навчальних програм для підтримки вчителів у їх роботі з дітьми - переселенцями. Не маючи достатньої підготовки чи підтримки, педагоги залишаються самі по собі, щоб виявити та допомогти потерпілим дітям. Все це викликає у вчителів почуття перевантаженості та безпорадності, а діти, продовжують страждати фізично, емоційно та результати навчання знижуються.

ПТСР є комплексом реакцій людини на травму, де травма визначається як переживання, потрясіння, яке у більшості людей викликає страх, жах, безпорадність. Дітям, котрі пережили психологічну травму, досить важко зрозуміти, що сталося з ними. Це пов'язано, насамперед, з їх віковими особливостями, їм не вистачає соціальної, фізіологічної та психологічної зрілості. Дитина не в змозі повністю усвідомити зміст того, що відбувається, він просто запам'ятовує саму ситуацію, свої переживання в цю мить (в пам'ять врізається вереск галм, свист падаючого снаряда, гул вертольотів, звуки ударів, вибуху, жар вогню тощо). Інтенсивність переживань може бути занадто сильною для дитини, і вона стає дуже вразливою.

Травмовані діти висловлюють свої, пов'язані з пережитим, почуття через поведінку [4;12]. Так, у дітей дошкільного віку (від 4 до 7 років) відзначається прагнення до одноманітних ігор з

використанням предметів, що мають відношення до психотравми. Спектр посттравматичних симптомів у дітей включає в себе зміни на фізіологічному, емоційному, когнітивному і поведінковому рівнях. На емоційному рівні психотравмовані діти стають більш дратівливими; розвивається депресія; діти стають плаксивими.

На когнітивному рівні у травмованих дітей: погіршується концентрація уваги, вони стають неуважними; порушується пам'ять, діти стають забудькуватими, часто діти не можуть пригадати важливу персональну інформацію, зазвичай травматичного або стресового характеру; нездатні згадати минуле і безладом, плутаниною, в поєднанні з раптовим і несподіваним утіканням з дому; часто з'являються думки про смерть.

На поведінковому рівні у травмованих дітей можлива різка зміна поведінки: вони не хочуть розлучитися з батьками навіть ненадовго, деякі можуть в прямому сенсі слова чіплятися за батьків і мати потребу в їх постійній присутності, фізичному контакті з ними і заспокоєнні; діти повертаються до поведінки, властивій більш молодшому віку; травмовані діти стають більш впертими, гнівними, агресивними; поведінка характеризується ворожістю і конфліктністю по відношенню до інших; відзначається широке коло проявів поведінки страху або уникання; розлад реактивної прихильності характеризується помітним порушенням розвитку соціальних навичок до п'ятирічного віку.

У важких випадках ці симптоми можуть тривати протягом декількох місяців. Батьки і вчителі мають розуміти, як правильно реагувати на емоційні реакції та стани дітей, серйозність яких варіюється залежно від особистих обставин. Діти, що зазнали впливу терористичних актів і військових дій стають особливо вразливими. Вчителі та вихователі можуть допомогти дитині відновити почуття безпеки, моделюючи спокійну та контрольовану поведінку. Це має вирішальне значення для того, щоб діти мали можливість обговорити свої проблеми та могли відділити реальні страхи від уявних.

Таким чином, перед педагогічною спільнотою, гостро постало питання розробки адекватних моделей психологічної допомоги психотравмованим дітям в ситуації масового переміщення із зони військових дій на нові території помешкання.

Метою психологічної підтримки дітей має бути допомога у подоланні проблем розвитку, викликаних пережитим досвідом вимушеного переселення. У цьому зв'язку, перед спеціалістами, які

безпосередньо працюють з дітьми-переселенцями, постає важлива задача розробки якісної моделі психологічної допомоги дітям, які зазнали травмуючого впливу війною.

Педагогу варто враховувати рівень впливу ситуації на психіку дитини і те, як ця подія змінила умови її життя. Зважаючи на кожну конкретну ситуацію, важливе місце посідатиме узгодженість роботи педагога з практичним психологом над поліпшенням психологічного стану дитини.

4. Висновки

Дуже важливим стає вирішення питання забезпечення вчителів професійними знаннями щодо критеріїв, ознак та методів допомоги у випадках психологічної травматизації дітей. Важливим виявляється можливість вчителів мати навички підтримки емоційного здоров'я своїх учнів та самих себе. У подальшій перспективі необхідно проводити дослідження, що стосуються готовності вчителів щодо забезпечення ефективної психологічної адаптації дітей вимушених переселенців до нових умов.

References:

1. Бочкор Н.П. Соціально-педагогічна робота з дітьми у конфліктний та пост конфліктний період : методичні рекомендації / Н. П. Бочкор, Є. В. Дубровська, О. В. Залеська та ін. – К. : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. – 84 с.
2. Гертруда Богий (BOGYI Gertrude), Елизабет Вустингер Работа с детьми и подростками, перенесшими психологическую травму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.b17.ru/article/587/>.
3. МОН: управлінням освіти на місцях необхідно забезпечити належний психологічний супровід всіх учасників навчально-виховного процесу. Урядовий портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=247489193.
4. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти. Методичний посібник / Упор. : Д.Д. Романовська, О.В. Лашук. – Чернівці : Технодрук, 2014. – 133 с.
5. Психолог Ольга Черторицкая: Главная проблема детей переселенцев из Украины – это страх [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bel.ru/news/interview/2014/07/23/898859.html>.
6. Питання захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту – на контролі Омбудсмана і громадськості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/all-activity/6515-zn-pitannya-zaxistu-prav-ditej-v-umovax-zbrojnogo-konfliktu-na-kontroli/>

7. Посттравматичний синдром: симптоми і лікування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.a-betka.in.ua/2016/06/posttravmatychnyj-syndrom.html>.
8. Регіональними штабами ДСНС зареєстровано понад 1 млн 29 тис. внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua/news/47333.html>.
9. Скільки сьогодні в Україні зареєстровано переселенців з Донбасу і Криму: Інформація по регіонах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.112.ua/statji/skilky-sohodni-v-ukraini-zareiestrovano-pereselentsiv-z-donbasu-ta-krymu-informatsiia-po-rehionakh-369259.html>.
10. Четверть опитаних дітей Донбасу має сильний посттравматичний стрес – дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://humanrights.org.ua/material/chvert_opitanih_ditej_donbasu_maje_silnij_posttravmatichnij_stres_doslidzhennja
11. Чуйко О. В. Зарубіжні моделі психосоціальної реабілітації дітей, травмованих війною // Український психологічний журнал № 1 (3) • 2017. – С. 192-203
12. Юнісеф, Дитячий фонд, Україна. Експрес оцінка соціально психологічного становища дітей в Донецькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unicef.org/ukraine/ukr/Rapid_Psychosocial_Assesment_of_Children_in_Donetsk_Oblast_ua.pdf.
13. Grossarth-Maticek, R., Eysenck, H.J., & Boyle, G.J. (1994). An empirical study of the diathesis-stress theory of disease. *International Journal of Stress Management*, 1, 3–18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.b17.ru/article/587/>.
14. Frommberger, Ulrich (2014). "Post-traumatic stress disorder – a diagnostic and therapeutic challenge". *Deutsches Arzteblatt International*. 111 (5): 59–65.

Transliteration of References:

1. Bochkor N.P. (2014). *Sotsialno-pedahohichna robota z ditmy u konfliktnyi ta post konfliktnyi period : metodychni rekomendatsii* / N. P. Bochkor, Ye. V. Dubrovskaya, O. V. Zaleska ta in. K. : MZhPTS «La Strada-Ukraina», 2014. 84 s.
2. Hertruda Bohyi (BOGYI Gertrude), Əlyzabet Vustynher Rabota s detmy y podrostkami, perenesshymy psykholohycheskuii travmu [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.b17.ru/article/587/>.
3. MON: upravlinniam osvity na mistsiakh neobkhidno zabezpechyty nalezhnyi psykholohichniy suprovid vsikh uchasyukiv navchalno-vykhovnoho protsesu. Uriadovyi portal. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=247489193.
4. Profilaktyka posttravmatychnykh stresovykh rozladiv: psykholohichni aspekty. Metodychnyi posibnyk / Upor. : D.D. Romanovska, O.V. Ilashchuk. – Chernivtsi : Tekhnodruk, 2014. – 133 s.
5. Psykholoh Olha Chertorytskaia: Hlavnaia problema detei pereselentsev iz

- Ukrayny – eto strakh [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.bel.ru/news/interview/2014/07/23/898859.html>.
6. Pytannia zakhystu prav ditei v umovakh zbroinoho konfliktu – na kontroli Ombudsmana i hromadskosti [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/all-activity/6515-zn-pitannya-zaxistu-prav-ditej-v-umovax-zbrojnogo-konfliktu-na-kontroli/>
 7. Posttravmatychnyi syndrom: symptomy i likuvannia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.a-betka.in.ua/2016/06/posttravmatychnyj-syndrom.html>.
 8. Rehionalnymi shtabamy DSNS zareiestrovano ponad 1 mln 29 tys. vnutrishno peremishchenykh osib [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.mns.gov.ua/news/47333.html>.
 9. Skilky sohodni v Ukraini zareiestrovano pereselentsiv z Donbasu i Krymu: Informatsiia po rehionakh [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://ua.112.ua/statji/skilky-sohodni-v-ukraini-zareiestrovano-pereselentsiv-z-donbasu-ta-krymu-informatsiia-po-rehionakh-369259.html>.
 10. Chvert opytanykh ditei Donbasu maie sylnyi posttravmatychnyi stres – doslidzhennia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://humanrights.org.ua/material/chvert_opitanih_ditej_donbasu_maje_silnij_posttravmatichnij_stres_doslidzhennja
 11. Chuiko O.V. (2017). Zarubizhni modeli psykhosotsialnoi reabilitatsii ditei, travmovanykh viinoiu // Ukrainnyi psykhologichnyi zhurnal № 1 (3). 2017. S. 192-203
 12. Yunisef, Dytiachyi fond, Ukraina. Ekspres otsinka sotsialno psykhologichnoho stanovyshcha ditei v Donetskii oblasti [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.unicef.org/ukraine/ukr/Rapid_Psychosocial_Assesment_of_Children_in_Donetsk_Oblast_ua.pdf.
 13. Grossarth-Maticek, R., Eysenck, H.J., & Boyle, G.J. (1994). An empirical study of the diathesis-stress theory of disease. *International Journal of Stress Management*, 1, 3–18. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.b17.ru/article/587/>.
 14. Frommberger, Ulrich (2014). "Post-traumatic stress disorder – a diagnostic and therapeutic challenge". *Deutsches Arzteblatt International*. 111 (5): 59–65.

Authors

Julia KUSHNIR,
*PhD in Pedagogic, Associate Professor,
Assistant Professor,
Vasyl` Stus Donetsk National University,
Vinnytsya, Ukraine
E-mail: ju.kushnir@donnu.edu.ua*

Viktoriya OVERCHUK
Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor,
Vasyl` Stus Donetsk National University
Vinnytsya, Ukraine
E-mail: vik.over030506@gmail.com

Abstracts

ЮЛІЯ КУШНІР, ВІКТОРІЯ ОВЕРЧУК. Роль вчителя у процесі переживання психотравми дітьми-переселенцями. У статті розглянуто поняття «психотравма» і як наслідок травмуючої ситуації у дітей - посттравматичний стресовий розлад. Проаналізовано психологічні особливості дітей-переселенців, які були вимушені перейти. Діти-переселенці вирізняються особливими психічними та психологічними проблемами з боку поведінки, емоційної та когнітивних сфер особистості. Наголошено, що головною проблемою дітей внутрішньо переміщених осіб стає соціальна реадaptaція до нових умов навчання і проживання, до нового кола спілкування. Зазначена роль вчителя щодо створення умов ефективної психологічної адаптації саме у дитячому колективі та у процесі навчання. У зв'язку з цим проаналізована необхідність додаткових знань та навичок необхідних педагогічним працівникам щодо кризових станів дитини.

Ключові слова: травма, психічна травма, внутрішньо переміщені особи.

JULIA KUSHNIR, VIKTORIA OVERCHUK. Rola nauczyciela w procesie przeżywania traumy psychologicznej przez dzieci migrantów. W artykule omówiono pojęcie „traumy psychologicznej” i zespołu stresu pourazowego jako następstwa traumatycznej sytuacji u dzieci. Przeanalizowano cechy psychologiczne dzieci migrantów, które zostały zmuszone do przesiedlenia się. Dzieci migrantów charakteryzują się szczególnymi problemami psychicznymi i psychologicznymi w zakresie zachowania, emocjonalnej i poznawczej sfery osobowości. Podkreśla się, że głównym problemem dzieci osób wewnętrznie przesiedlonych jest społeczna readaptacja do nowych warunków nauki i życia, do nowego kręgu znajomych. Określono rolę nauczyciela w tworzeniu warunków skutecznej adaptacji psychologicznej wśród dzieci i w procesie uczenia

się. W tym zakresie przeanalizowano potrzebę dodatkowej wiedzy i umiejętności niezbędne pracownikom pedagogicznym podczas stanów w kryzysowych u dzieci.

Słowa kluczowe: trauma, trauma psychiczna, osoby wewnętrznie przesiedlone.

* *Стаття підготовлена у 2017 році (коли тривав 4-й рік війни, яку в 2014 році розпочала Росія проти України) і вперше представлена на I-й Міжнародній Міждисциплінарній Асамблеї “ПІТСР: дорослі, діти та родини в ситуації війни” (8-10 грудня 2017 року, м. Київ, Україна) (Ред.)*